

Het goddelijke en het menselijke in de spiritualiteit van Sint Franciscus van Sales

De lont en de was vormen samen de kaars

Wim Collin

Zondag 29 januari 1967 zei de heilige Paulus VI tijdens het Angelus: “We willen niet vergeten dat het vandaag het feest is - hoewel de zondagse liturgie het niet vermeldt - van Sint Franciscus van Sales, wiens vierde eeuwfeest van zijn geboorte we vieren”¹. Bij die gelegenheid had de Heilige Vader de avond ervoor een apostolische brief gepubliceerd, getiteld *Sabaudiae Gemma*, de edelsteen, de kostbare parel van Savoie. “Jullie kennen dit document nog niet [...] maar jullie kennen zeker en vast deze heilige. Hij is één van de grootste figuren van de Kerk en van de geschiedenis, [...] hij was de geestelijke begeleider die christelijke perfectie onderwees voor alle levensstaten”². Als er één boodschap is die de kern vormt van de spiritualiteit en de theologie van Franciscus, dan is het precies wat de paus bedoelde: “de roeping tot heiligheid voor iedereen”. Elke christen, van welke rang of staat ook, kan een heilige worden, kan heilig leven. En heiligheid is niet alleen, zoals in het verleden werd geloofd, het “recht en de plicht” van monniken, religieuzen, kloosterlingen of priesters. Heiligheid, in het denken van Franciscus, is een alomvattende en niet-exclusieve roeping. Heiligheid is niet buitengewoon, het is niet onbereikbaar in tegenstelling heiligheid is bereikbaar. Hij schrijft in de *Inleiding tot het Devote Leven*: “Bijna allen die over devotie [dat wil zeggen het spirituele leven] geschreven hebben, hebben geschreven dat die mensen van de wereld gescheiden moeten zijn, of minstens dat het devote leven daartoe leidt,”³ maar dat is niet de overtuiging van Franciscus. Heiligheid voor iedereen, het is een goddelijk en menselijk avontuur. Het goddelijke kan het menselijke niet uitsluiten en vice versa.

Wie is God?

De God die wordt voorgesteld in de werken van Sint Franciscus van Sales is het tegenovergestelde van een angstaanjagende God, van een God die de aarde en haar bewoners doet beven, van een God die straft en zondaars naar de hel stuurt. Bijna helemaal tegengesteld is het salesiaanse beeld van God en het goddelijke. En de oorsprong van dit andere godsbeeld heeft een Bijbelse basis: “God is liefde” (1 Johannes 4,8), God is oneindige goedheid, God houdt van mensen (vgl. Tit 3,4). “Een God, stom, blind en doof voor de kreten van schepselen, is beslist niet de God van Franciscus van Sales. God is een God die spreekt, die uitnodigt, die vraagt, die aantrekt”⁴. Franciscus gelooft in een God die goed is, in een God die dichtbij is, in een positieve God. “Het geloof laat ons met een onfeilbare zekerheid weten dat God bestaat, dat Hij van oneindige goedheid is, dat Hij met ons kan communiceren, en niet alleen kàn, maar ook wil; zozeer zelfs dat Hij voor zijn

¹ PAOLO VI, Angelus *Angelus domini*, (29 01 1967), https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/angelus/1967/documents/hf_p-vi_ang_19670129.html [consultato 20 11 2021].

² Ibid.

³ IVD, 15.

⁴ A. RAVIER, *Francesco di Sales. Ciò in cui credeva*, Brescia, Editrice Morcelliana, 2008, 7.

onuitsprekelijke zachtheid voor ons alle middelen heeft bereid om het geluk van onsterfelijke glorie te bereiken”⁵ schrijft hij in de *Verhandeling over de Liefde van God*. Franciscus probeert uit de hoofden en harten van de mensen het idee van een God die straft en angst aanjaagt te wissen.

Voor Franciscus is de geboorte van Jezus Christus op deze aarde het teken bij uitstek van Gods goedheid en liefde. De menswording van het Woord is niet het gevolg van het feit dat God, na de zonde in de wereld te hebben gezien, deze wereld in zijn oneindige goedheid wil redden van de ondergang. Neen, God zou volgens de bisschop van Geneve zich ook geïncarneerd hebben als de mens niet van de boom met de verboden vrucht zou hebben gegeten. En dit juist omdat God oneindig goed is, Hij is pure liefde. Deze liefde van God wordt zichtbaar in Jezus Christus en in de Heilige Geest. En deze liefde is zo groot dat Hij noodzakelijkerwijs ook de mens daarin wil betrekken.⁶ God wil de mens omarmen in zijn eindeloze en mateloze liefde. Dit is de reden waarom God zijn wil laten kennen “op zoveel manieren en met zoveel middelen” dat “niemand kan het negeren”⁷.

Voor Franciscus ging de verandering van een - om zo te zeggen – “verschrikkelijk” God naar een God van liefde niet vanzelf. In zijn eigen leven kunnen we het moment of de momenten van verandering aanduiden. Hij had ervaring, hij doorging zelf een transformatieproces, meer bepaald tijdens de geloofs-crisis van jeugd en adolescentie. De crisis, waarvan hij uitgebreid verhaalde aan Jeanne de Chantal, kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Enerzijds maakte hij ondanks zijn goede gelovige opvoeding deze moeilijke periode door. Het lijkt er bijna op dat zijn religieuze vorming niet zo goed was, want als ze op een stevig fundament stond dan zou hij niet in moeilijkheden geraken. Aan de andere kant kunnen we ook stellen dat hij juist door het feit dat hij een goede religieuze opvoeding had genoten, in een soort van twijfel- geloofs-crisis is beland. Want geloof kon voor hem niet iets abstracts, afstandelijks of middelmatig zijn. Het geloof moet geïncarneerd worden. Franciscus wilde zijn doopsel ten volle beleven, hij wilde en moest de gevolgen van zijn geloof in God in zijn eigen leven implementeren. De crisis deed hem allereerst begrijpen dat alleen een totale overgave aan God zin heeft, zich totaal verliezen in God is de enige manier waarop hijzelf gelovig kon zijn. Maar de crisis leerde hem bovenal het besef dat God liefde is en dat Hij oneindig goed is.

Deze zekerheid wordt zijn missie: de *doctor van de liefde* wilde die liefhebbende God aan alle mensen leren kennen. In de preek van Goede Vrijdag (1620) spreekt hij over het wezen van God en verwijst hij naar de Handelingen waarin Paulus predikt op de Areopagus van Athene (Handelingen 17, 16-34). Hij betreft deze scene op zichzelf en zegt: “Niet dat ik over een onbekende God wil spreken, omdat we hem dankzij zijn goedheid kennen; ik zou natuurlijk kunnen spreken van een onbekende God. [...] Maar ik wil je een andere God leren kennen, een God die liefde is, een God die voor ons stierf”⁸. Hij wil ook niet dat de mensen een abstracte of theoretische kennis van God hebben hij wil dat God in het leven van elke dag wordt herkend. Hij wil dat mensen de aanwezigheid van God in deze wereld ontdekken.⁹

⁵ TAD, 196.

⁶ Cfr. TAD, 163-164.

⁷ TAD, 446.

⁸ *Sermon XXIX*, Œuvres: Tome IX, Sermons: Vol III, 267.

⁹ M. WIRTH, *San Francesco di Sales. Un progetto di formazione integrale*, Roma, LAS, 2021, 137.

De aard van de mens

Voor Franciscus van Sales is de mens niet compleet als er in hem geen eenheid is tussen geest en lichaam. De heilige bisschop van de Savoie legt dit uit met een heel mooi beeld. Op het feest van Lichtmis, verwijzend naar de christelijke traditie van de kaarsenprocessie, spreekt hij over de kenmerken van de kaars zelf. De pit of de lont en de was om een kaars te kunnen worden, moeten noodzakelijkerwijs met elkaar in verbinding staan. “De lont in combinatie met de was en het vuur geeft een uitstekend licht; maar als men de lont aansteekt zonder de was, zal er alleen rook zijn of een zeer donkere vlam”¹⁰, er is geen sprake van licht. En de was zonder de lont doet al helemaal niets. Franciscus legt uit dat de aard van de lont edel is, omdat de lont wordt gemaakt van katoen en katoen groeit in bomen en bomen staan dicht bij de hemel en dus dicht bij God zijn. De was daarentegen, geproduceerd door bijen, komt van bloemen, bloemen staan dicht bij de aarde, en daarom is de was minder nobel. De lont wordt vergeleken met geestelijke dingen, met de ziel, de was met het lichaam, met menselijke dingen. Maar - en dit is heel belangrijk in de visie van Franciscus van Sales - net zoals de lont met de was moet worden verbonden met elkaar om licht te geven, zo is het ook nodig dat de was met de lont is verbonden, het een kan niet zonder het ander.¹¹ En zo ook, om echt mens te worden, heeft de mens zowel menselijke als spirituele dingen nodig. “De mens is daarom op de een of andere manier dubbel, en net zoals het lichaam moet worden verenigd met de ziel om licht te worden, zo zoekt de ziel die vereniging met het lichaam die ze nodig heeft om te bestaan”¹².

De mens moet altijd spiritueel zijn, maar dit betekent nog niet dat alle mensen monnik moeten worden. Franciscus van Sales denkt over deze dingen altijd na met de voeten op de grond. Religieuze praktijken, zoals gebed, meditatie, versterving, maar ook liefdadigheidswerken, mogen de gezondheid niet ondermijnen of een negatieve invloed hebben op de manier waarop dingen thuis of op het werk verlopen. Dit “samen-gaan” van het wereldse en het religieuze, van het dagelijkse leven en het geloof maakt zijn voorstel voor een spiritueel leven aan het begin van de zeventiende eeuw uniek en origineel.

Menselijke vrijheid en samenwerken met God

Wat echter verrassend is in de visie van Franciscus, is zijn opvatting van de vrijheid van de mens. Zelfs als het spirituele aspect van nature deel uitmaakt van de mens, God dwingt of forceert niemand om partij voor hem te kiezen. God staat als het ware de mens toe om te zondigen. Hoewel God de zonde volkomen haat, respecteert hij de vrijheid van de mens en laat hem als hij dat wil zondigen.¹³ Franciscus van Sales schrijft zelf in een preek: “God laat de mens zijn vrijheid, Hij zal je niet redden zonder jezelf, hij zal je niet redden zonder dat je dat wilt”¹⁴. Dit is ook om deze reden waarom Franciscus de vrijheid “heilige” noemt.¹⁵ De totale vrijheid van de mens, het feit dat hij zelf ja of nee kan antwoorden op het liefdes-aanbod van God vindt zijn oorsprong juist in die liefde van

¹⁰ *Sermon LIII*, Œuvres: Tome X, Sermons: Vol IV, 167.

¹¹ Cfr. *Sermon LIII*, Œuvres: Tome X, Sermons: Vol IV, 167.

¹² *Sermon LIII*, Œuvres: Tome X, Sermons: Vol IV, 167.

¹³ M. WIRTH, *San Francesco di Sales*, 140.

¹⁴ *Sermon CXXXIV*, Œuvres: Tome VIII, Sermons: Vol II, 314.

¹⁵ *Lettres CCCXXVIII*, Œuvres: Tome XIII, Sermons: Vol III, 138.

Hem. God houdt zoveel van de mens dat Hij hem niet wil dwingen om te kiezen. Hij wil inderdaad dat de mens uit liefde voor Hem antwoordt: “God, die de mens schiep naar zijn beeld en gelijkenis, wil dat alles in hem geordend is zoals in hemzelf, met liefde en voor liefde”¹⁶. Aan de Chantal schrijft hij: “Heilige vrijheid moet overal heersen en we mogen geen andere wet of gebod hebben dan die van liefde”¹⁷.

Maar God wil dat de mens positief antwoordt op zijn verzoek om de gemeenschap van liefde binnen te gaan. God wil dat we met hem samenwerken en zijn medewerkers worden.¹⁸ God roept op, God stimuleert, God stelt voor, God geeft ons alles om positief te reageren, maar steeds met een enorm respect voor de menselijke vrijheid. De mens mag beslissen. Alle goddelijke oproepen in de Bijbel laten volgens Franciscus deze openheid: “Kom en volg mij...” “Ga en verkoop...” Het zijn vrijblijvende uitnodigingen, omdat ze steeds vergezeld worden van de woorden “als je wilt...”. Dit is de kern van de salesiaanse opvoeding: ze nodigt uit, suggereert, ze probeert te overtuigen, ze tracht om de redenen en het belang van de te nemen beslissing te benadrukken, maar altijd met zachtheid en geduld.¹⁹

Waarom is het zo belangrijk dat de mens positief antwoordt op Gods vraag? Omdat het volgens Franciscus van Sales de enige manier is om in deze wereld gelukkig te zijn. En de heilige zegt het met de woorden van de heilige Augustinus: “Mijn hart is voor jou geschapen en zal geen rust of kalmte hebben totdat het zich in jou verheugt!”²⁰.

Gods roep beantwoorden: Gods wil doen

De hoofdvraag, en misschien in de salesiaanse visie de enige vraag waarop de mens moet antwoorden, is: “Waar is je hart?”. De mens moet zich openstellen voor hemelse werkelijkheden. “De heidense filosofen hadden gelijk toen ze zeiden dat de mens een omgekeerde boom is: de ware wortels van de mens, hoewel geboren uit de aarde, bevinden zich in de lucht. Zoals de boom die niet genoeg aarde heeft om zijn wortels te bedekken, niet kan leven, zo ook de mens die geen bijzondere aandacht heeft voor hemelse dingen”²¹. De mens is dus slechts “heel” in de salesiaanse visie, als er niet alleen een openheid is voor, maar ook een band is met God is. Als de mens verenigd is met God, moet hij zijn eigen menselijke wil aanpassen aan die van God.

Volgens Franciscus kan het verenigen van de menselijke met de goddelijke wil op twee verschillende manieren gebeuren. Van de twee wordt echter door de bisschop de eerste niet aanbevolen. De mens zou graag iets anders willen doen, maar omdat het Gods wil is, legt hij zich er bij neer om te doen wat God wil, hij gehoorzaamt, maar zonder veel overtuiging en feitelijk met tegenzin. De juiste houding is echter dat de mens vrijwillig en bewust gaat doen wat God wil, zonder rekening te houden met zichzelf, omdat hij weet dat wat God wil van een liefhebbende God komt. En Gods wil wordt gedaan in alles “wat het natuurlijke leven betreft, zoals gezondheid, ziekte,

¹⁶ TAD, 115.

¹⁷ *Lettres CCCLI*, Œuvres: Tome XIII, Sermons: Vol III, 184.

¹⁸ M. WIRTH, *San Francesco di Sales*, 141.

¹⁹ Cfr. FRANCESCO DI SALES, *I trattenimenti. Colloqui con le sue Figlie*, R. BALDONI (a cura di), Roma, Città Nuova, 21993, 294-295; 340-341.

²⁰ *Sermon XXI*, Œuvres: Tome VII, Sermons: Vol I, 189; Cfr M. WIRTH, *San Francesco di Sales*, 130.

²¹ M. WIRTH, *San Francesco di Sales*, 129.

schoonheid, lelijkheid, zwakte, kracht; in de aspecten van het burgerlijk leven, voor betreft eer, rang en rijkdom; in de verschillende situaties van het spirituele leven, zoals bitterheid, troost, geluk, leegte; in doen en laten, in lijden, kortom onder alle omstandigheden”²². De mens moet in alles zijn als een blok was in de handen van God, de was ontvangt zijn vorm van de wil van God; het hart van de mens dat niet wil kiezen, voor wie alles gelijk is, omdat het geen ander belang kent dan de wil van God.²³

Paradigmaverschuiving

Het is waar dat de lont en de was in de visie van de mens van Franciscus van Sales samengaan. In alles wat hij schrijft, benadrukt hij deze eenheid. Zijn mensbeeld is integraal, geest en wezen gaan samen, het betreft de hele persoon in al zijn aspecten. Dit is het nieuwe humanisme van Franciscus van Sales waarover paus Benedictus XVI spreekt.²⁴ Als we op deze manier de eenheid tussen geest en lichaam, of tussen het menselijke en het goddelijke, lezen, moeten we bijna, noodzakelijkerwijs, een verandering van paradigma suggereren om trouw te zijn aan de leer van Sint Franciscus van Sales. Het feit dat de twee componenten lont en was samen moeten gaan, betekent niet dat ze dezelfde waarde hebben. Het humanisme van de doctor van de liefde is ook nieuw vandaag, omdat het suggereert dat de liefde van en tot God essentieel en primordiaal is in het leven van de gelovige. De verschillende componenten van integrale vorming en van de integrale visie van de mens die door Franciscus van Sales worden gepropageerd hebben niet dezelfde waarde, omdat alles zijn betekenis krijgt door de band met God. Of om het te zeggen in de woorden van het beeld van Franciscus: de lont is het meest fundamentele onderdeel van de kaars, anders kan deze niet verlichten. Katoen groeit immers dicht bij de hemel.

²² TAD, 492.

²³ TAD, 492.

²⁴ BENEDETTO XVI, Udienza generale *San Francesco di Sales*, (02 03 2011), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/audiences/2011/documents/hf_ben-xvi_aud_20110302.html [consultato 20 11 2021].